

УДК 615.83:616.83—089:061.6:93 (477)

Історія відділення фізіотерапії Інституту нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова АМН України

Жданова В.М., Курдюкова Г.П., Грабарчук О.Ю.

Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова АМН України, м. Київ, Україна

Ключові слова: фізіотерапія, відновне лікування, електростимуляція

Використання фізичних чинників навколишнього середовища в їх природному та преформованому вигляді з лікувальною, реабілітаційною і профілактичною метою сприяє підвищенню опірності організму людини зовнішнім та внутрішнім впливам, посиленню його захисних та пристосовних механізмів, досягненню кращих результатів лікування у нейрохірургічних хворих.

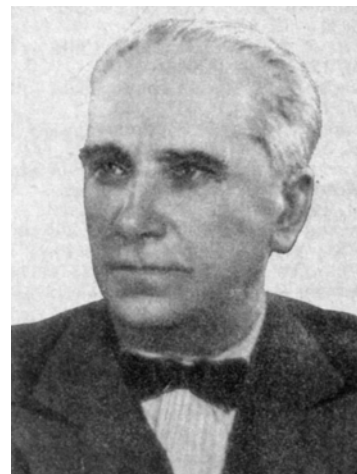
Історія становлення української фізіотерапевтичної школи тісно пов'язана з історією становлення і розвитку Інституту нейрохірургії. З самого початку його створення невропатологі-фізіотерапевти, плідно співпрацюючи з нейрохірургами, зробили вагомий внесок у справу охорони здоров'я. Інститут нейрохірургії — правонаступник Психоневрологічного інституту (ПНІ). Цей заклад було засновано 1 серпня 1927 р., коли Народний комісаріат охорони здоров'я України затвердив проект реорганізації "4-ї Радянської санаторії" та психоневрологічного кабінету в Київській державній психоневрологічній інститут. Він складався з стаціонарного відділення, двох фізіотерапевтичних амбулаторних відділень, психоневрологічної поліклініки та клінічних відділень при I робочій лікарні і лікарні "Жовтневій". Стаціонарне та фізіотерапевтичне відділення виникли з "4-ї Радянської санаторії". В 1907 р. професор М.М. Лапинський створив на вулиці Бульварно-Кудрявській (у Києві) водолікувальну амбулаторію з електротерапевтичним кабінетом, з 1912 р. — це приватний заклад на 75 місць із назвою "Бульварно-Кудрявський санаторій".

Після встановлення радянської влади (в 1918 р.) власник санаторію передав його колективу, залишивши за собою право управління медичною частиною. Цього ж року професор М.М.Лапинський емігрував. Протягом 25 років, до самої смерті (1947 р.), він був професором кафедри неврології та психіатрії Загребського університету. Новаторські пошуки М.М. Лапинського привели до винайдення штуч-

них дозованих хвиль для ванн, гідравлічного, ротаторного, вихрового, проточного, підводного, надводного масажу. Його ідеї широко втілювалися в практику роботи лікувальних та курортних закладів Німеччини. Створений ним санаторій був переданий російському Червоному Хресту під назвою "3-й Київський госпіталь Р.К.К.". Але з 20 липня 1920 р. це знову "4-а Радянська санаторія" для оздоровлення хворих з внутрішніми і нервовими хворобами. В грудні 1921 р. заклад перетворено на госпіталь для тих, хто перехворів на тиф, і приєднано до Сімферопольського госпітально. З травня 1922 р. санаторій відновив свою роботу. Його було об'єднано зі створеним у 1908 р. Інститутом фізичних методів лікування — приватним закладом лікаря І.М. Гарлинського (по вулиці Великій Підвальной, 4). Нині це міська фізіотерапевтична поліклініка, якій вже понад 90 років.

Згідно з наказом № 439 від 3 липня 1950 р., який анулював штатний розклад Київського психоневрологічного інституту і затвердив структуру та штатний розклад Київського науково-дослідного нейрохірургічного інституту, було залишено 7 відділень, серед яких і відділення відновної нейрохірургії та фізіотерапії. Очолив відділення професор Киричинський Олександр Романович (1883—1970 рр.). У відділенні працювали лікарі С.М. Фіногенов, М.К. Зорін, М.М. Лоренбаум.

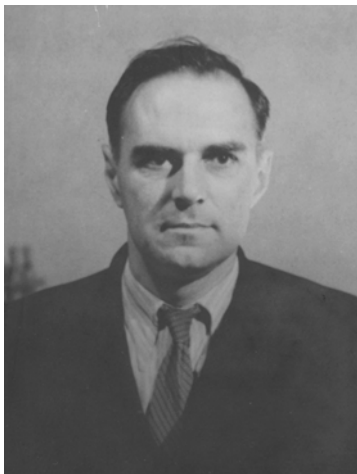
О.Р.Киричинський після закінчення в 1912 р. медичного факультету Київського університе-

Киричинський О.Р.

ту Святого Володимира був залишений ординатором на кафедрі нервових хвороб, яку очолював професор М.М. Лапинський, і вже тоді проявив особливу увагу до фізичних методів лікування. З 1923 р. працював завідувачем фізіотерапевтичного відділення “4-ї Санаторії”, після її реорганізації — завідувачем фізіотерапевтичного відділення ПНІ. В 1944 р. він організував і очолював кафедру фізіотерапії Інституту вдосконалення лікарів. О.Р.Кириччинський — засновник вчення про значення рефлексогенних зон при дії фізичних чинників з шкіри та слизових оболонок. За монографію “Вегетативно-сегментарна фізіотерапія” (1949 р.) йому було присвоєно вчений ступінь доктора медичних наук. О.Р.Кириччинський вперше в Радянському Союзі розробив та впровадив у практику метод парафінотерапії, дав наукове обґрунтування застосування цього методу при вогнепальних ураженнях головного мозку. Впровадив метод азотно-газових ванн типу цхалтубинських у некурортних умовах, розробив методики застосування УВЧ при різній патології. Оpubлікував більше 100 наукових праць у вітчизняній та зарубіжній літературі, в тому числі 6 фундаментальних монографій, був автором ряду статей, вміщених у “Великій медичній енциклопедії”. Протягом усього життя О.Р.Кириччинський розробляв основну проблему фізіотерапії — наукове обґрунтування застосування фізичних факторів. Створив сучасну нервово-рефлекторну теорію фізіотерапії, сприяв становленню і розвитку фізіотерапії як науки.

У фізіотерапевтичному відділенні Інституту працював також Сергій Миколайович Фіногенов. С.М. Фіногенов (1909—1987 рр.) закінчив 1933 р. І Московський медичний інститут. З 1943 р. працював у Психоневрологічному інституті, одночасно був асистентом, доцентом кафедри фізіотерапії Інституту вдосконалення лікарів. Досліджував питання черепно-мозкової травми і травми периферичної нервової системи, клінічної фізіології та фізіотерапії. Ерудований невропатолог-фізіотерапевт, висококваліфікований клініцист, він у 1959 р. захистив

Фіногенов С.М.

Зорін М.К.

докторську дисертацію “Франклінізація та її фізіологічне обґрунтування”. З 1963 по 1972 р. був професором та завідувачем кафедри фізіотерапії Інституту вдосконалення лікарів.

Ординаторами фізіотерапевтичного відділення працювали такі непересічні особистості, як

М.К.Зорін та М.Н.Лоренбаум.

Микола Кузьмич Зорін закінчив 1916 р. медичний факультет Київського університету Святого Володимира. З 1924 р. — завідувач амбулаторного вечірнього прийому “4-ї Санаторії”, а потім Психоневрологічного інституту. Асистент, доцент кафедри фізіотерапії Інституту вдосконалення лікарів. Під час Великої Вітчизняної війни начальник фізіотерапевтичного відділення військового госпіталю № 408, начальник фізіотерапевтичного відділення Львівського окружного військового гарнізону. Нагороджений медаллю “За перемогу над Німеччиною 1941—1945 рр.”. Основні напрямки наукової діяльності М.К.Зоріна стосувались застосування фізіотерапії в лікуванні бойової травми, значення масажу в спорті та ЛФК, а також питання Ворзеля як курорту для лікування нервових хворих.

Маргулія Мойсеївна Лоренбаум в 1923 р. закінчила Харківський медичний інститут. З 1936 р. працювала ординатором фізіотерапевтичного відділення Психоневрологічного інституту. З 1941 по 1946 р. була начальником фізіотерапевтичного відділення евакогоспіталю № 3332. Нагороджена орденом Червоної Зірки, медалями “За перемогу над Німеччиною”, “За перемогу над Японією”. Після демобілізації працювала ординатором фізіотерапевтичного відділення Психоневрологічного, а потім Нейрохірургічного інституту. Наукову діяльність присвятила питанням фізіологічної дії азотно-газових ванн та їх клінічному застосуванню при гіпертонічній хворобі і захворюваннях суглобів, вивченню зміни поверхневої чутливості шкіри при різного типу загальних ваннах. Разом з М.К.Зоріним була переведена на роботу до курортної поліклініки в зв’язку зі скороченням фонду заробітної плати інституту.

У першому складі фізіотерапевтичного відділення Інституту працювали: старша медична сестра Н.О.Імшенецька; медичні сестри Ф.Ф. Анташкова, К.В.Кутузова, М.І.Нонна-Кожедуб, М.Н.Речицька, М.П.Томашина; медичні сестри-масажистки М.В.Дармоустук, Л.С.Давидович; молодший медичний персонал — сестра-хазяйка Л.А.Троїцькая; санітарки Т.І.Агеева, Г.Ф.Баньковська, О.П.Зайцева, Т.С.Клокова, В.Л.Осташевська, А.М.Мартинюк; фізіотерапевтичний технік Л.М.Терновий.

Окремо хочеться згадати про медичну сестру Марію Іларіонівну Кожедуб-Нонну, яка працювала в фізіотерапевтичному відділенні ПНІ з 1935 р., деякий час — в курортній поліклініці, загалом в Інституті пропрацювала понад 36 років. О.С. Журавльова присвятила 41 рік трудовій діяльності в Інституті, з них більше 23 років працювала в фізіотерапевтичній службі, деякий час — старшою медичною сестрою відділення.

Фізіотерапевтичні методи застосовувались в Інституті нейрохірургії в комплексному лікуванні хворих. Але багато пацієнтів з важкими черепно-мозковими травмами, яким було врятовано життя завдяки проведенню нейрохірургічних втручань, залишалися з руховими дефектами, порушенням мови, зору, що призводило до високих ступенів інвалідизації. Тому постала нова, надзвичайно важлива проблема — поліпшення якості життя прооперованих хворих. Зусиллями професора Л.Є. Пелеха було створено першу в Радянському Союзі кафедру реабілітації нейрохірургічних хворих, яка потім отримала статус Всесоюзного центру реабілітації. Співробітниками кафедри було запроваджено застосування фізіотерапевтичних методів лікування з метою реабілітації хворих як у ранній післяопераційний, так і у віддалений періоди.

Велика заслуга в цьому доцента кафедри лікаря-фізіотерапевта М.І.Семенової, доцента Г.І.Романова, асистентів: Ю.З.Феденка, Ю.Д.Соснова, В.М. Кириченка, В.П.Божика. На кафедрі деякий час працювали такі співробітники, як І.В.Степаненко, І.Ю.Попова та ін. Були захищені кандидатські дисертації співробітниками Інституту: І.Ф.Земсковою “Консервативні методи зниження спастичності в комплексі медичної реабілітації хворих з руховим церебральним дефектом”, В.М.Цімейком “Комплексне відновне лікування хворих з порушенням рухових функцій церебрального походження”, І.В.Степаненко “Відновна електростимуляція нервових структур у хворих з порушеннями рухових функцій”. У роботах були обґрунтовані питан-

ня застосування фізичних чинників (тепла, холоду, імпульсних струмів та ін.) у комплексі лікування нейрохірургічних хворих.

Активна та пасивна електростимуляція м'язів (ЕС) кінцівок, а також електроміостимуляція (ЕМС) за допомогою електрода-валика дистальних відділів кінцівок для відновлення рухів пальців, ЕМС глотки внутрішніми та зовнішніми електродами, ЕС сечового міхура та кишечника, ЕС мімічних м'язів обличчя та зовнішніх м'язів очного яблука — ось неповний перелік різноманітного використання електричного струму в імпульсному режимі у хворих з метою поліпшення порушених функцій. Широко використовувалась лікувальна фізкультура. Багато уваги цьому питанню приділяв доцент Аркадій Андрійович Овчаренко. Було створено і введено в дію монорельсову дорогу для навчання акту ходіння хворих з парезами й параспазмами. В Інституті в повному обсязі почали використовувати природні та преформовані фізичні чинники з реабілітаційною метою у нейрохірургічних хворих.

Лікарями-фізіотерапевтами в цей час працювали Ірина Володимирівна Степаненко, Євгенія Василівна Бертенєва.

В 1988 р. кабінет фізіотерапії Інституту знову було перетворено на фізіотерапевтичне відділення (ФТВ). Очолила його Валентина Миколаївна Жданова. Наукове керівництво відділення здійснює член-кореспондент АМН України, лауреат Державної премії, заслужений діяч науки і техніки, доктор медичних наук, професор Віталій Іванович Цимбалюк.

У відділенні працюють три лікарі-фізіотерапевти: з 1988 р. — лікар вищої категорії Галина Іванівна Богомаз та лікар першої категорії Ганна Петрівна Курдюкова; з 1990 р. — лікар першої категорії Олена Юрійвна Грабарчук. Старшою медичною сестрою була Ніна Миколаївна Вахата, а з 1991 р. — Валентина Миколаївна Калініна. У відділенні 10 медичних сестер: П.Д.Безфамільна, Т.В.Борисенко, С.М.Жевнерович, В.М.Журавльова, А.Є.Нічик, О.Є.Радзієвська, Н.В.Нечипоренко, Т.А.Урупкова, І.Є.Паніна. Працюють 7 масажистів: В.М.Богачук, О.С.Демидюк, З.Г.Карданова, О.В.Куденчук, Р.Є.Пархоменко, П.С.Цулая, А.М.Цимбал. Інструктор лікувальної фізкультури — М.Д.Сутковий. У відділенні 5 санітарок: Л.М.Кубишина (сестра-хазяйка), Л.М.Бойко, Л.М.Коваленко, Н.П.Пирятинська, Л.І.Роздобудько.

Фізіотерапевтичні процедури хворі отримують у палатах клінік, де вони лікуються і на базі ФТВ. В клініках проводяться різні види електростимуляції (кінцівок, глотки, сечового

Співробітники фізіотерапевтичного відділення. 2001 рік.

міхура та кишечнику), електрофорезу лікарських речовин, ультрафіолетове опромінення, масаж кінцівок, спини та грудної клітки. В реанімаційних відділеннях, крім того, відпускаються процедури інгаляції лікарських речовин та відварів відхаркувальних трав. На базі ФТВ відпускаються процедури на стаціонарній апаратурі. Проводяться електростимуляція м'язів глотки внутрішньоглотковим електродом, ультразвукова терапія та фонофорези різних медичних препаратів, УВЧ-терапія, д'арсонвалізація, індуктотермія, магнітотерапія, виконуються парафіно-озокеритові аплікації. З 1995 р. почала застосовуватись лазеротерапія: гелій-неоновим, інфрачервоним лазерами у постійному та імпульсному режимах, магнітолазером. Лікарі відділення здійснюють електростимуляцію мимічної мускулатури при невритах лицьового нерва, ЕС зовнішніх м'язів очного яблука та верхньої повіки при окорухових порушеннях, обумовлених дисфункцією III, IV, VI черепних нервів. Було отримано авторське свідоцтво "Спосіб лікування окорухових порушень", в якому вперше запропоновано застосовувати в комплексному лікуванні цієї патології у нейрохірургічних та неврологічних хворих ультразвукову терапію в імпульсному режимі, з наступною електростимуляцією окорухових м'язів.

З 1996 р. використовується електрости-

муляція зорових нервів у комплексному лікуванні атрофії зорових нервів.

Результати відновного лікування окорухових порушень були висвітлені в кандидатській дисертації В.М.Жданової "Відновне лікування окорухових порушень судинного та травматичного генезу у нейрохірургічних хворих" (2000 р.).

Фізіотерапевтичне лікування проводиться пацієнтам, що перебувають на стаціонарному лікуванні в клініках Інституту, амбулаторним хворим. Амбулаторне лікування в основному надається хворим з больовими синдромами, невритами лицьового нерва, порушеннями рухомості очного яблука та атрофією зорових нервів, хворим з порушенням рухомості кінцівок.

Всього у відділенні на сьогодні відпускається близько 30 видів фізіотерапевтичних процедур. Працює зал лікувальної фізкультури, де, крім тренажерів, функціонує монорельсова дорога. В масажних кабінетах проводяться різні види масажу.

Усе це дає підстави стверджувати, що фізіотерапевтичне відділення як складова частина Інституту нейрохірургії сприяє вирішенню одного з найважливіших завдань сучасності — покращенню якості життя нейрохірургічних хворих.

История отделения физиотерапии Института
нейрохирургии им. акад. А.П. Ромоданова АМН
Украины

Жданова В.Н., Курдюкова А.П., Грабарчук Е.Ю.

В данной работе освещены вопросы становления физиотерапевтической службы Института нейрохирургии. Охарактеризованы этапы применения природных и преформированных факторов окружающей среды в лечении и реабилитации нейрохирургических больных. Проанализированы результаты научных исследований сотрудников, приведены основные научные темы, разработанные коллективом, публикации, диссертационные работы.

Historical sketch of the Phythiotherapeutical
Keapartment of Neurosurgery Research
Institute.

Zhdanova V.M., Khurdukova A.P., Grabarchuk H.I.

In this article the stages of becoming of therapeutical service of Institute neurosurgery are represented. As well the stages of natural and preformed factors of environment in treatment and rehabilitation of neurosurgery patients are characterized. The results of scientific research of colleagues are analysed, the main scientific topics, publications and dissertations are introduced in this article.

*Автори висловлюють щирю подяку д-ру
мед.наук, професору [Т.М.Сергієнку],
доценту В.О.Парамончику (кафедра
реабілітації, фізіотерапії та курортології
КМАПО), працівникам відділу кадрів та
архіву Інституту нейрохірургії за надану
допомогу при підготовці цієї статті.*